

Hoofredacteur

Erik Briers [erikbriers@telenet.be]

Redactieleden

Urbain Bruggeman
Chris Coeman
Louis Denis
André Deschamps

Luc Dewilde (*Directeur OCA vzw*)

Brigitte Dourcy-Belle-Rose

Jan Humblet

Bruno Mortelmans

Willy Walschaert (*Feel+*)

Redactiesecretariaat

Abonnementen

Anja Vancauwenbergh

[info@wijook.be]

Verantwoordelijke uitgever

Luc Dewilde - Antwerpen

De inhoudelijke verantwoordelijkheid van elke bijdrage ligt bij de auteur.

Overheidsmaatregelen in nare tijden te Antwerpen 16^e eeuw.

Eugeen Dhont, Lid Wij Ook vzw, Criminoloog en Master of Tourism

Die naar aanleiding van de Corona maatregelen

Toen de wereld vijf eeuwen jonger was, hadden alle levensgevallen veel scherper uiterlijke vormen dan nu.

Tegen rampen en gebrek was minder verzachting dan nu, zij kwamen geduchter en kwellender...

(J.Huizinga Overture – Herfsttijd der Middeleeuwen)

Het past misschien in deze moeilijke periode te moeten toegeven dat het geen pretje is: al die maatregelen van hogerhand die onze vrijheid zo beperken. Maar er is ook nog, in tijden van nood, de noemer "raison d'état". In de huidige fase, zachter uitgedrukt: "Wanneer de gezondheid van de mensheid in het gedrang komt dan ...".

Hoe kan onze vrijheid van vergadering of vereniging zomaar restricties opgelegd krijgen?

De bevoegdheid om speciale maatregelen te treffen vinden we o.m. terug in de wet op de civiele bescherming – art. 182 wet van 15 mei 2007 waar we lezen dat: "In geval van dreigende omstandigheden kan men de bevolking, ter verzekering van haar bescherming, verplichten zich te verwijderen van plaatsen of streken, die bijzonder blootgesteld, bedreigd of getroffen zijn, en degenen die bij deze maatregelen betrokken zijn een voorlopige verblijfplaats aanwijzen; om

dezelfde reden kan hij iedere verplaatsing of elk verkeer van de bevolking verbieden. Dezelfde bevoegdheid wordt toegekend aan de burgemeesters.

Art. 187 breidt nog een kous aan hoger artikel, want bij weigering of verzuim zich te gedragen naar de maatregelen die met toepassing van artikelen 181, § 1 en 182 zijn bevolen, wordt dit in vreedstijd gestraft met gevangenisstraf van acht dagen tot drie maanden en met geldboete van zesentwintig euro tot 500 euro, of met één van die straffen alleen. Vergeten wij daarbij de opdecimen niet te rekenen. (De rechter bepaalt de omvang van de geldsom). Dit bedrag dient echter vermenigvuldigd met de zogenaamde 'opdecimen'. De 'opdecimen' zijn een bepaalde factor (van Financiën) die momenteel 8 bedraagt. De rechter voorziet ook in een vervangende gevangenisstraf van 3 dagen tot 6 maanden, die kan worden uitgevoerd als u de geldboete niet betaalde. Dus 500 euro boete x 8 opdecimen = 4000 euro! Het staat zo geblokletterd in de krant, met zulke grote imperialen, dat niemand het nog gelooft en dus bij gebrek aan betere toelichting, eerder een glimlach doet verschijnen op het gelaat dan een bezorgde blik.

Gelukkig overstemt het handgeklap, humor en solidariteit, het protest van burgers die knorren, morren en zelfs zware burgerlijke ongehoorzaamheid aan de dag leggen, omdat een klein percentage van hun Rechten beknot wordt. Enkele jaren geleden bracht prof. Etzioni (M.I.T) een voordracht voor de Koning

Boudewijnstichting met als titel: “*Too much freedom, less responsibilities*”. Maar nemen we de stier eens direct bij te horens. Maatregelen in geval van pandemieën zijn er altijd getroffen geworden door stedelijke overheden.

Het Antwerps ‘pestbeleid’ in de 15de en 16de eeuw kreeg grotendeels vorm in 126 normatieve verordeningen die het stadsbestuur uitvaardigde op 100 jaar tijd. We overlopen enkele kronijken van onze stad en plukken, dankbaar, her-en-der, bewijzen van maatregelen, verscherping, afzwakking, maar ook van zware burgerlijke ongehoorzaamheid ^{1,2}.

Op 13 juli 1439 heeft de Schout van Antwerpen vonnis geveld voor Katlin van den Berghe, eigenares van een badstoof ³ “*overmits dat veele haestelinghe van der haestiger ziekte, in de stove, die de selve Katline houdt, in der nacht gestorven zyn, & dat zy daer en boven rechtevoert de stove ophielt & stoefde, verbiedende hoeren familien dats niemand & seyde noch wat brachte, twelc emmers was om de gantze stad te punieren & in sterfte te brengen...*”.

1 Juni 1454 aankondiging van een ordonnantie nopens het sluiten der handelshuizen waar de ziekte zich veropenbaart. Op 4 April 1472, verkondigde het Magistraat een breedvoerige ordonnantie, hetgeen doet vermoeden dat de pest op dit ogenblik in werkelijkheid binnen Antwerpen heerste. Van afzondering der zieken in bepaalde plaatsen is er geen aanduiding. De personen echter, die met de zieken in betrekking kwamen moesten in het openbaar een witte roede dragen en de besmette huizen moesten door het uithangen van een strobussel aangegeven worden. Ook verstrekte men raadgevingen om het “bezoedelen van eetwaren te voorkomen”.

Een ordonnantie van 10 Juli 1484 herinnert aan de vroeger voorgeschreven maatregelen, namelijk: strowis, witte roede, sluiting van geïnfecteerde handelshuizen, behandeling van de voedingsstoffen.

In de Gebodsboeken staat op 14 April 1487 vermeldt “dat men in onderscheiden plaatsen, namelijk te Brussel, te Namen en te Yperen” de gewoonte had voor de pestlijders, in de buurt der vestingen, schansen of andere afgezonderde plaatsen der stad, hutten of huisjes op te timmeren, waar deze zieken naar verwezen werden. Men moet dus vermoeden dat dit te Antwerpen ook nagevolgd werd, steeds in de

verst afgelegene deel van de stad. Op welk gedeelte der vesten stonden nu deze hutten? Het is onmogelijk dit te bepalen. De andere, later gebouwen, vindt men langs den Noord- of Noordoostelijke kant der stad. Wellicht stond deze keus in betrekking met de aloude preventieve voorschriften, namelijk met de richting van den meest voorkomende wind (tegen de stank), alhoewel ratten en vlooiën drager waren van de ziekte.

De plaag die Antwerpen in 1487 en Brussel in 1489 teisterde moet ook bijzonder geweest zijn want er zijn voorschriften van het Antwerpse Magistraat nopens de invoer van voedingsmiddelen (5 September 1489).

Tussen de jaren 1513 en 1515 komt het Magistraat herhaalde malen terug op haar preventieve maatregelen: pestroede, strowis, politie van de eetwarenhandel, verordeningen over de publieke vergaderingen en feestmalen, verluchting der besmette huizen, verkoop van huisraad, enz. Een gezondheidsonderzoek van personen” die de stad willen betreden, komende “zij langs het land of langs het water”, (ordonnantie 12 mei 1515).

Ontbreken de statistische gegevens nopens de heftigheid der kwaal, toch kan men wel gissen, dat haar optreden ernstig was, daar tussen maart en oktober van het jaar 1515, niet minder dan 6 voornamen stedelijke ordonnantiën gepubliceerd werden. Op 1516 was die toestand nog niet verbeterd, zodat Keizer Karel, de vergadering van het Kapittel der Gulden Vliesorde, (dat voor dat jaar in Antwerpen gepland was), wegens de slechte algemene gezondheidsstand, op 26 oktober 1516, naar Brussel deed overbrengen. (cfr. nu Rock Werchter-Tomorrowland).

In 1525 was er pestilentie te Ranst, het Magistraat wijst om de voorzorgen te handhaven, bij de invoer van voedingsmiddelen in de stad. Op 27 Juli 1553, verkondigde het Magistraat dat Keulen door ene hevige epidemie aangetast was. Daar Antwerpen met deze stad in druk handelsverkeer stond, werden strenge maatregelen voorgeschreven. Niettegenstaande de zware geldboeten, die van de overtreders geëist werden, schijnt men deze voorschriften tamelijk lichtzinnig opgevat te hebben. In de maanden augustus en september was de overheid gedwongen tot driemaal toe de geboden te herhalen. Deze werden nog uitgebreid tot de personen en goederen voortkomende van Frankfort en Koblenz waar de ziekte zich ook “vertoond” had.

Het pestgevaar gaf ook aanleiding tot nieuwe en indringende bevelschriften en maakte van de publieke hygiëne een persoonlijke opdracht. Een harde knoest vraagt immers om een scherpe bijl. Het is opvallend dat het stadsbestuur langzamerhand, naast de regulering van de netheid in de openbare ruimte, ook de zindelijkheid in de private sfeer tot haar bevoegdheden rekende. Het ledigen van stinkende beerputten in het achterhuis – waarvoor men toepasselijk de term “privaet” hanteerde – werd omwille van het pestgevaar strikter gereguleerd. Besmette huizen mocht men dikwijls enkel 's nachts nog verluchten en waren enkel toegankelijk voor wie de uitdrukkelijke toestemming van de keurmeesters kreeg. Vooral de behandeling van pestdoden als een sanitair probleem wekte consternatie.

De autoriteiten braken in pesttijden met de collectief en coöperatief georganiseerde uitvaarttradities. Men drong aan op het melden van infectiehaarden, wat altijd gepaard ging met het hernieuwen van de gebruikelijke “voorschriften”. In het zomerseizoen wees men doorlopend, op het onmatig gebruik van onrijpe of bedorven vruchten, verder op de handel of het venten van huisraad of prondelgoed⁴.

In Maart 1558, schrijft men maatregelen tegen bedelaars, die met de pestroede in de hand uit “schooien” gingen. In oktober nadien, wordt een onderzoek voorgeschreven tegen onbekenden die “eenen peststroowisch” afgetrokken hadden.

In januari had men de bedelaars vermaand, die uit de pesthuizen kwamen en rondliepen met de pestroede om meer mededogen te verwekken. In juli verneemt men dat de toestand te Turnhout zeer bedenkelijk geworden was. Aanstonds doet het Magistraat de breedvoerige ordonnantie aanplakken. Op 3 augustus wordt een nieuw verscherpt gebod voorgehouden. Maar de pest verspreidde zich als een laaiend vuur. Slag op slag kwamen nieuwe voorschriften aan het licht: onderstand aan de pestlijders, een nieuw kerkhof in de Nieuwstad (Blauwtorenplein). Er is ook onderzoek tegen de schrobbers, die men beschuldigde de bornputten, de ketenen, de leuning en de banken van de huizen der goede lieden te besmeren, met de “afscheidingen” der pestlijders om de ziekte te verspreiden.

Welke overwegingen gaven de doorslag bij de uitvaardiging van restrictieve voorschriften? Ondanks het gevaar moesten de economische overlevingskansen van de stad gegarandeerd worden. Maar aan economische netwerken

participeerden in eerste instantie mensen. Door de opvattingen over besmetting waren zij allemaal potentiële pestverspreiders. Daarom ging systematische detectie, signalisatie, stigmatisering en isolatie van verdachte ‘elementen’ de kern van het steeds nadrukkelijker preventieve pestbeleid uitmaken. Een witte staf werd hét visuele symbool van wie eventueel besmet zou kunnen zijn. In de bronnen zijn bovendien bewuste inspanningen terug te vinden om iedereen die in nauw contact had gestaan met zieken, te verbannen uit de publieke ruimte.

Was de kwaal zeer hevig geweest dan duurde ze echter niet lang: uit een ordonnantie van 9 februari 1572 verluidt dat op 5 December daarvoor, het Magistraat de strenge maatregelen van augustus verzacht had.

Een certificaat op 15 oktober 1572 aan zekere Pietro Ducho, Italiaans koopman afgeleverd, leert ons dat de stad “*et habitants d'icelle présentement sont immuns et point infectez de la peste ou aultre maladie contagieuse*”.

8 April 1578 verneemt men dat “*de haestige sieckte dagelycx soo meer is voertgaende & haer verspreyend*”... De gekende voorschriften werden alweer hernieuwd. In september echter moest het Magistraat krachtiger ingrijpen daar de voorgaande geboden verwaarloosd werden. In oktober verneemt men dat “*de haestige sieckte steeds is voortgaende*”.

Op 1 September 1593 worden bijzondere maatregelen getroffen voor reizigers en koopwaren, herkomstig uit Engeland en Londen, waar besmetting verschenen was. Verder werd het inbrengen van huisraad of klederen komende uit Holland en Zeeland verboden, hetgeen waarschijnlijk in betrekking stond met de heersende ziekte in Engeland.

Uit ordonnantie van 24 Juli 1596 verluidt dat de kwaal zich in verscheiden plaatsen van Frankrijk vertoond had, “*op de frontieren van dese provincien liggende, als Cales, Cameryck, Valenchien, Bergen in Henegouw, Doornick & andere Walsche steden*”. Hetgeen aanleiding gaf tot een reeks voorschriften inzake reizigers, koopwaren, zelfs brieven, die in de stad niet mochten binnengebracht worden zonder voorafgaande verweren in Vlaanderen.

Op 28 augustus 1597 verscheen een ordonnantie, die niet minder dan 63 artikelen bevatte.

Begin 1602 kwam de tijding, dat de pest in Amsterdam en de omliggende plaatsen heerste.

Ernstige maatregelen werden getroffen en tot in den zomer 1603 was de stad vrij van besmetting gebleven. Bij ons op 6 augustus 1603, werd men echter genoodzaakt de ordonnantie van 28 augustus 1597 opnieuw af te kondigen. Men leest dat de *“haestige sieckte binnen de stadt zeer wordt verbreyt”*. Slag op slag komen nieuwe voorschriften voor den dag: verordeningen voor pestroededragers, hondenslayers, maatregelen tegen degenen die de pestlatten moedwillig aftrekken. Er is strenge controle aan de stadspoorten.

In den zomer 1623 werd de hondenslager rondgestuurd. Verder waarschuwt men voor het onmatig gebruik van zekere vruchten en garnaal. Zo treft men ook de gekende maatregelen voor personen of koopwaren komende van Parijs, Luik, Maastricht en Hoei, waar de infectie zich “vertoond” had.

Op 6 November werden de keurmeesters gelast *“binnen oft omtrent den Damme, buyten de stad te doen maeeken eenige hutten, om te logeren de persoonen, woonende in de huizen die geïnfeteert zijn”*. Hetgeen aanleiding zou geven tot het bouwen van pesthuisjes op het Sint-Willebrordsveld (?), (Stuyvenbergplein) in het Oosten der stad, buiten de wallen.

Op 5 December kregen de stadsdoctoren en chirurgijns de opdracht de gevallen van haastige ziekte, die hen zouden bekend geraken, aan de “Policie-meesters” te melden. Verder werd het verboden “in den Berg-van-Bermertigheid” enigerlei huisraad te brengen voortkomende uit de besmette huizen.

Op 9 augustus was het stedelijk geneeskundig korps, ten stadhuize ontboden, om te beraadslagen over de heersende ziekte en over de doelmatigste middelen om deze te bekampen. Zij werden ook gelast met het onderzoek van zekere geheime middelen, “die enkele welmeenende personen” aan het Magistraat aangeboden hadden. Zelfs was de Stad in onderhandeling getreden met zekeren Peeter Mariana, die zich als dokter en chirurgijn uitgaf, “speciaal ervaren in de behandeling van de besmettelijke ziekte”. Hij beloofde meer dan hij uitgevoerd had.

Alle onkosten voor het anti-pestidee, bijeen gerekend maakten een aanzienlijke som uit, ten laste van de stadskas: tot het vervallen dezer aangroeiende schulden werd het Magistraat verplicht een nieuwe belasting voor te stellen. Op 26 augustus 1625, na beraadslaging in de

“Breedenaedt”⁵, werd een post van 8 stuivers gestemd op elke ame⁶ poorterswitte bieren. Deze nieuwe belasting moest in principie enkel dienen tot de verpleging der pestlijders. In de rekeningen wordt het beheer van dit speciale inkomen gewoonlijk aangeduid als ‘rekening der acht stuyvers contagieus’. Het gebeurde wel in de loop van tijd, dat zodra het pestgevaar geweken was, het inkomen der acht stuyvers contagieus voor de betaling van andere schulden gebruikt werd.

Wat er ook van zij, lang, zeer lang was er al geen sprake meer van haastige ziekte of dergelijke besmettingen, als de “acht stuyvers contagieus”, nog immer op de witte poorters’ bieren gelicht werden! Men bedenke daarbij, dat het aanvankelijk maar voor zes maanden toegestaan werd.

Vaak lezen we over de rekeningen van de gezworen stadslotenmaker, die volgens de geboden, de besmette huizen met een hangslot moest sluiten. Vaak werden door op bevel der keurmeesters gesloten. Gemiddeld bleven de huizen zes weken gesloten.

In 1626 sterft Isabella Brant (vrouw van de schilder Rubens) tijdens een pestepidemie.

Hier eindigt normaal het overzicht dat vooral gericht was, ons te doen inzien dat ook vroeger pijnlijke maatregelen dienden getroffen te worden, net zoals nu. Maar naarmate het werk vorderde waren er vragen van bepaalde personen die zich verplicht voelde, tijdens hun “modern klasonderricht” de huidige situatie ernstig te bespreken met hun leerlingen. Dus wij gaan wij verder.

“*Regner, c’est prévoir*” zei Napoleon en onze maatschappij heeft nog twee artikelen in het strafwetboek van 8.6.1867 verstoep zodat: iemand die een ander bespuwd of vrijwillig in de nabijheid van iemand niest of hoest om deze persoon te laten denken, dat het de bedoeling is hem het Covid-19 virus over te dragen, kan worden bestraft.

ART.328BIS

Hij die op om het even welke wijze stoffen verspreidt die, zonder op zichzelf gevaar in te houden, de indruk geven gevaarlijk te zijn en waarvan hij weet of moet weten dat hierdoor ernstige gevoelens van vrees kunnen worden teweeggebracht voor een aanslag op personen of op eigendommen, waarop gevangenisstraf van ten minste twee jaar is gesteld, wordt gestraft met een gevangenisstraf van drie maanden tot twee jaar en met geldboete van vijftig euro tot

driehonderd euro.]

Art. 402:

Met een gevangenisstraf van drie maanden tot vijf jaar en met een geldboete van vijftig euro tot vijfhonderd euro wordt gestraft hij: die bij een ander een ziekte of ongeschiktheid veroorzaakt door hem opzettelijk (maar zonder het oogmerk om te doden, stoffen toe dienen die de dood kunnen teweegbrengen of stoffen die, al zijn zij niet van zulke aard dat zij de dood teweegbrengen, toch de gezondheid zwaar kunnen schaden.

In de praktijk zou het kunnen gebeuren dat iemand die een inbreuk pleegt op de noodmaatregelen, de kans loopt een straf te krijgen volgens art. 187 (wet van 15.5.2007) en ook nog eens een extra straf volgens art. 328bis. Strafwetboek. De procureur KAN ook beslissen dat de dader een ééndaadse – of meerdaadse samenloop pleegde, wat weer een andere strafmaat kan teweegbrengen.

Het bespuwen van een politieagent is niet alleen een inbreuk van smaad: de hogervermelde artikels zijn ook toepasselijk.

Dank voor uw aandacht Waarde Lezer.

Ik wens u allen die u dierbaar zijn een blijvende gezondheid en sluit met de woorden van de Nederlandse schrijver Herman Gorter uit 1880: *“Laat mij nu denken dat alles was...”*

Voetnoten:

1- Dr. AFC Van Schevensteen “Over pestepidemieën te Antwerpen in vroegere tijden” 1932 Kon. Vlaamse Academie van taal en letteren.

2- Wannes Dupont ‘Sie eens ’t verzwakte volk’ - Centrum stadsgeschiedenis ISSN 1872-0676 – Stadsgeschiedenis 2de JG 2017.

3- Badhuizen verschenen pas in de late Middeleeuwen in West-Europa, waarschijnlijk dankzij de kruistochten. Grote steden bezaten er tientallen verspreid over de diverse wijken. Sommige waren enkel voor mannen, andere voor vrouwen. (Bron: J L De Meulemeester – Vlaanderen jaargang 50-2001).

4- Oude kleren en huisraad

5- Brede raad = Het eerste lid bestond uit de magistraat. Overkoepelende term voor de ambtenaren die belast waren met het

dagdagelijkse bestuur van de stad. M.a.w. de burgemeester, schepenen, trezoriërs, rentmeesters en pensionarissen. Het tweede lid was de oud-magistraat: zetelden oud-schepenen. Het derde lid bestond uit de 4 hoofdmannen van de Poorterij in samenwerking met de 26 wijkmeesters van de stad. Het vierde en laatste lid van de Brede Raad waren de goede mannen, afgezanten van de ambachten.

6- Ame = aam = oude vloeistofmaat gelijk aan 4 ankers = 64 stopen = 155,223 liter.

